

УВІЧНЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ ТА ВАЖЛИВИХ ПОДІЙ У ПАМ'ЯТНИКАХ ЛУЦЬКА

У статті представлено пам'ятники міста Луцька, які визначають його обличчя. Серед них є пам'ятники історії та культури видатним історичним особам. Частина з них – М. Грушевському, Т. Шевченку, О. Алмазову, М. Теодоровичу, воїнам-інтернаціоналістам, ліквідаторам і постраждалим на ЧАЕС та інші – з'явилася за останні 15 років.

Ключові слова: Луцьк, меморіал, пам'ятник, історія, культура

Здобуття Україною незалежності у серпні 1991 р. дало поштовх до розвитку культури нашої держави на національній основі. Змінилися ідеологічні пріоритети, в тому числі й ставлення до пам'яток історії та культури. Так, уже 25 серпня 1991 р. виконком Луцької міської ради ухвалив рішення про демонтаж пам'ятника В. Леніну у центрі міста. Упродовж 1991–1992 рр. на Волині були переважно демонтовані й зняті з-під охорони держави пам'ятники, що не мали історико-культурної цінності. У Волинській області у 1990 р. охоронялося понад 100 пам'ятників мистецтва, з яких понад 80 – символу радянської комуністичної влади В. Леніну¹. У Луцьку були демонтовані всі військові монументи з літаком, танком, гарматою.

Частина пам'ятників радянського часу залишилися. Тому їм приділено увагу в цій публікації як важливому свідченню історичної пам'яті, що формувалася під впливом політичного мислення у руслі комуністичної ідеології. Серед них залишилися в граніті та бронзі імена Степана Бойка (скульптор А. Неверов) – діяча КПЗУ², Паші Савельєвої

(скульптор В. Борисенко, архітектор В. Подольський) – луцької підпільниці у роки Другої світової війни³, пам'ятник якій був нещодавно зруйнований, і символу праці робітників біля електроапаратного заводу.

**Пам'ятник Паші Савельєвій
(скульптор В. Борисенко, архітектор
В. Подольський).**

**Пам'ятник Степану Бойку
(скульптор А. Неверов).**

Монумент символу праці – робітникові.

У Луцьку в радянський час було встановлено ще кілька пам'ятників, якими вшановано жертви Другої світової війни. Один із них – у Старому місті в кінці вулиці Драгоманова понад р. Стир на місці розстрілу учасників луцького антифашистського підпілля 1941–1944 рр. Інший – в районі вулиці Гнідавської

Пам'ятник жертвам Другої світової війни (вул. Драгоманова).

на пагорбі – символічний гранітний камінь із написом «Жертвам фашизму від громадян міста Луцька»⁴. Поруч нещодавно насипано дві символічні могили і встановлено дерев'яні хрести з написами. На одному – «Братська могила жертв другої світової війни (Кількість похованих не встановлено)», на іншому – «Братська могила жертв фашизму 1941–1942 рр. Тут перепоховано останки 370 військовослужбовців»

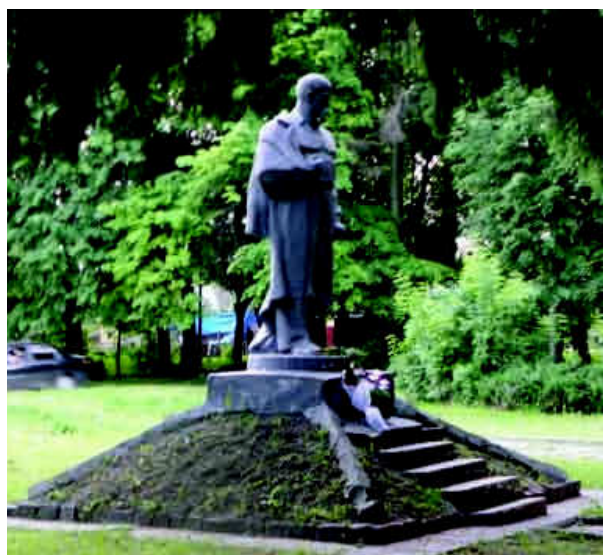
Братська могила жертв фашизму 1941–1942 рр..

У 1990 р. в районі цукрового заводу біля села Полонка створено меморіал жертвам геноциду і відкрито пам'ятник на триметровому насипному пагорбі. На плитах із лабрадориту, базальту та габро вибиті тексти українською мовою, ідиш та на івриті: «Жертвам фашистського геноциду від лучан», «На цьому місці в серпні 1942 року німецько-фашистськими загарбниками розстріляно 25658 громадян єврейської національності – жителів Луцька та околиць. Вічна Вам пам'ять». До 1990 р. на цьому місці були

Пам'ятник жертвам фашизму від громадян міста Луцька.

були встановлені пам'ятний стовп (1944 р.) та пам'ятник із залізобетону (1986 р.).⁵ Із 1964 р. у районі цукрового заводу стоїть пам'ятник Тарасові Шевченку – перший у Волинській області⁶. У трьох пам'ятниках прославлено

Пам'ятник Тарасові Шевченку.

ім'я Лесі Українки. Один розташований у парку культури і відпочинку з 1966 р. (скульптор Лев Муравін, архітектор Ростислав Метельницький)⁷, другий – на Театральній площі

**Пам'ятник Лесі Українці
(скульптор Лев Муравін).**

з 1977 р. (скульптори Микола Обезюк, Андрій Німенко, архітектор Валентин Жигулін та Сергій Кілесо)⁸; третій (погруддя) встановлений у 1986 р., біля корпусу № 1 Волинського національного університету (скульптор Галина Кальченко)⁹.

**Пам'ятник Лесі Українці
(скульптори Микола Обезюк, Андрій Німенко, архітектор Валентин Жигулін та Сергій Кілесо).**

**Пам'ятник Лесі Українці
(скульптор Галина Кальченко).**

Найбільшим пам'ятко-архітектурним комплексом Луцька (7500 кв. м.) є Меморіал вічної слави, відкритий 29 жовтня 1977 р.¹⁰. Він поступово наповнюється новими пам'ятками історії краю. Авторами Меморіалу є народний художник УРСР, скульптор М. Вронський, архітектор В. Грезділов, спів-авторами – Г. Бородін та Г. Годлевський. У центрі комплексу – сорокаметровий обеліск із чорного граніту, який увінчує двометровий, покритий золотом орден Перемоги. Біля підніжжя обеліска – дев'ятиметрова бронзова скульптура жінки з лавровою гілкою у лівій руці. Перед нею горить вічний вогонь. На бічних гранях обеліска – вилиті з бронзи два горельєфи: визволителів Луцька і народних месників.

Меморіал вічної слави.

**Меморіал вічної слави
(скульптор М. Вронський, архітектор В.
Грезділов, співавтори – Г. Бородін та
Г. Годлевський).**

Напроти Меморіалу зі сторони вулиці Шопена також є алея з іменами Героїв Радянського Союзу. Площу навколо обеліска

Алея Героїв Радянського Союзу.

апсиди з чорного граніту з викладеними на ній назвами фронтів, армій, корпусів, дивізій, прикордонних загонів та застав, партизанських з'єднань і загонів, які брали участь у захисті та визволенні області. Від центрального обеліска алея веде до центральної братської могили, де на бронзових плитах вилито прізвища понад 1800 воїнів, які загинули в боях за визволення міста. На плитах – барельєфи Героїв Радянського Союзу. В центрі братської могили – скульптура смертельно пораненого воїна з автоматом у правій руці.

Центральна братська могила.

Неподалік – плити з прізвищами партійних, радянських, комсомольських працівників, які загинули від рук українських націоналістів у 1944–1949 рр.. Трохи далі – плити

**Плити з прізвищами партійних,
радянських, комсомольських
працівників, які загинули
від рук українських націоналістів
у 1944-1949 рр.**

з прізвищами волинян воїнів-інтернаціоналістів, які брали участь у різних військових конфліктах, починаючи з Іспанії, та які загинули в Афганістані. У березні 2002 р. поруч

**Плити з прізвищами волинян
воїнів-інтернаціоналістів.**

відкрито пам'ятник загиблим воїнам-афганцям. Центральними фігурами монумента є гранітна стела, проріз якої зображує хрест, а біля його підніжжя – посивіла мати, що оплакує героїв. Скульптор – Олег Байдуков, архітектор – Андрюш Бідзіля¹¹. Поруч –

**Плита в пам'ять волинян останнього
воєнного призову.**

У західній частині Меморіалу – стіна Скорботи з назвами 107 спалених окупантами сіл, відомостями про загальні втрати населення області у війні, знищення військовополонених та горельєфом «Прокляття фашизму»

**Пам'ятник загиблим воїнам-афганцям
(скульптор – Олег Байдуков,
архітектор – Андрюш Бідзіля)**

плита на вшанування волинян останнього воєнного призову, які загинули у саратовських таборах від тяжкої праці, голоду та хвороб.

Меморіал Скорботи.

Напроти встановлено пам'ятник, відкритий 24 березня 2002 р. Ним вшановано трагічну долю українців Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини, Бойківщини ¹².

Пам'ятник українцям Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини, Бойківщини.

22 серпня 2008 р. на Меморіалі відкрито пам'ятник ліквідаторам аварії на ЧАЕС та постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи 26 квітня 1986 року. Скульптор – Василь Гурмак ¹³.

Пам'ятник ліквідаторам аварії на ЧАЕС

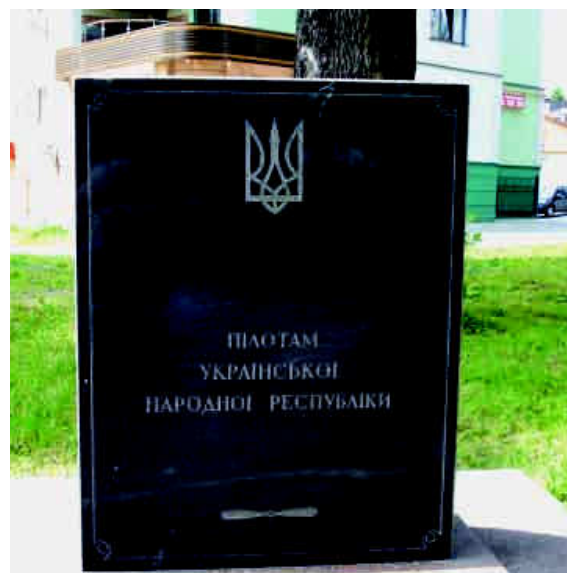
Слід наголосити, що державницькі пріоритети у Луцьку яскраво проявилися ще на зорі нашої незалежності. Так, уже в листопаді

1992 р. встановлено пам'ятник у вигляді стели з зображенням тризуба на місці поховання генерала армії УНР Олекси Алмазова (1879–1936) ¹⁴. За часів радянської влади його

Стела Олексі Алмазову (1879-1936).

могила була зруйнована, і лише в 1989 р. тут встановлено дубовий хрест, який простояв до часу відкриття нового пам'ятника. Приблизно в той же час поруч встановили ще одну пам'ятну стелу – пілотам Української Народної Республіки (сквер навпроти гімназії № 4, пр. Волі).

Стела пілотам Української Народної Республіки

5 березня 1995 р. перед головним корпусом Волинського університету відкрито пам'ятник Т. Шевченку, споруджений на пожертви громадян (пр. Волі, 13). Скульптор – Едвард Кунцевич, архітектори – Олег Стукалов та Андрощ Бідзіля (фото 24). Існує версія, що в 1846 р. у складі Київської археографічної комісії у цьому краї перебував Кобзар ¹⁵.

**Пам'ятник Т. Шевченку
(Скульптор – Едвард Кунцевич,
архітектори – Олег Стукалов
та Андрош Бідзіля).**

23 квітня 2000 р. біля Луцької міської ради відкрито пам'ятник покровителю міста Святому Миколаю (вул. Б. Хмельницького). Скульптор – Ярослав Скакун, архітектор – Андрош Бідзіля¹⁶. 2000 р. на колишній площі Ринок у Старому місті біля Покровської церкви відкрито пам'ятний знак на честь двотисячоліття Різдва Христового. Скульптор – Микола Сівак¹⁷.

**Пам'ятник Святому Миколаю
(Скульптор – Ярослав Скакун,
архітектор – Андрош Бідзіля).**

**Пам'ятний знак на честь двотисячоліття
Різдва Христового
(скульптор – Микола Сівак).**

22 серпня 2001 р. до 10-ї річниці незалежності України на Київському майдані відкрито пам'ятник «Борцям за волю і незалежність України»¹⁸. Згодом, 2 листопада 2001 р., на перетині проспектів Грушевського та Перемоги відкрито бронзовий пам'ятник Голові уряду УНР Михайлові Грушевському (1866–1934). Скульптор – Ярослав Скакун, архітектор – Андрош Бідзіля¹⁹.

**Пам'ятник борцям за волю і незалежність
України.**

Пам'ятник М. С. Грушевському.

Крім цього у Старому місті (вул. Кафедральна) є цілий комплекс пам'ятних знаків, які свідчать про один із злочинів радянської влади у перші дні Великої Вітчизняної війни – розстріл кількох тисяч в'язнів Луцької в'язниці. На одній із пам'ятних плит – застережливий напис для нащадків: «Тим, хто прийде після нас. Ми полягли за Вашу Свободу. Бережіть її! 23 червня 1941». Неподалік, власне біля стіни колишньої в'язниці (нині тут монастир), – дерев'яний хрест, під яким є напис на плиті «Розстріляним в'язням Луцької тюрми 23–24 червня 1941 року». На стіні внутрішнього

Хрест і плита у пам'ять загиблих в'язнів Луцької в'язниці.

двору монастиря знаходиться цілий ряд пам'ятних дощок із прізвищами розстріляних в'язнів та назвами населених пунктів, де вони мешкали. Під ними – плита з написом «Пам'ять людська не забуде повік Братських могил стогін і крик. 23 червня 1996». У 2004 р. біля костелу Св. Петра і Павла на вшанування загиблих споруджено пам'ятник. Архітектор – Андрош Бідзіля.

Пам'ятник загиблим (архітектор – Андрош Бідзіля)

Пам'ятник Героям Крут, що у Луцьку на вулиці Героїв Крут (одна з відгалужень Дубнівської), було відкрито 23 серпня 2006 року. Він став першим у Західній Україні пам'ятником юнакам, що загинули у бою на станції Крути 1918 року. Курган із залізним хрестом і табличкою «Героям Крут – борцям за незалежність України!» було відкрито за ініціативи директора підприємства «Шлях» Івана Мирки на території цього підприємства. За словами Івана Мирки, таке рішення прийняв трудовий колектив підприємства. Безпосереднім же поштовхом стало те, що в бою під Крутами загинув його рідний дід Михайло Мирка²⁰.

Пам'ятник Героям Крут.

У 2010 році на подвір'ї Покровської церкви встановлено пам'ятник Миколі Івановичу Теодоровичу, відомому церковному діячеві та досліднику Волині. Багато років тому дослідник волиніани М. Бойко із США у «Літописі Волині» писав: «Микола Теодорович у вільній Україні повинен бути по смерті нагороджений поясом пам'ятником за майже епохальну працю для добра Волині, яку він віддано любив, і в кількох місцях згаданої».

Пам'ятник М. І. Теодоровичу

Процес створення і встановлення нових пам'ятників триває. У районі 33-го кварталу біля Будинку урочистих подій буде встановлено пам'ятник Степану Бандері, біля обласної бібліотеки по вулиці Шопена – пам'ятник Олені Пчілці, ім'я якої вона носить, а біля Хрестовоздвиженської церкви у Старому місті – пам'ятник християнському милосердю на вдячність волинянам, які рятували від голоду людей з інших регіонів України у повоєнний час.

Таким чином, роки української державності для Луцька стали поверненням до національної пам'яті, часом вшанування видатних особистостей та важливих подій нашої історії у зразках монументального мистецтва.

Завдяки цьому теперішні та майбутні покоління дізнаються про такі сторінки нашої історії, про які ще не так давно не годилося згадувати. А це спонукає замислитися над нашою непростю історією. Однак ще багато імен та подій чекають повернення із забуття і належного пошанування.

У нових умовах природним та цілком закономірним стало встановлення в обласному центрі пам'ятників, пам'ятних знаків, меморіальних та інформаційних дощок, які вшановують важливі події та видатних діячів України і Волині. Їхнє представлення у цій публікації дозволить поглибити ареал історичної пам'яті в межах Луцька.

Джерела та література

1. Волинь на зламі століть: історія краю (1989–2000 рр.). / Бортніков В. І., Денисюк В. Т., Надольський Й. Е. та ін. – Луцьк : Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – С. 401.
2. *Пясецький В. Е.* Вулиці і майдани Луцька: Історико-краєзнавчий довідник / Пясецький В. Е., Мандзюк Ф. Г. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. – С. 61.
3. *Пясецький В. Е.* Вулиці і майдани Луцька: Історико-краєзнавчий довідник / Пясецький В. Е., Мандзюк Ф. Г. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. – С. 321.
4. *Колосок Б.* Луцьк. Архітектурно-історичний нарис / Колосок Б., Метельницький Р. – К.: Будівельник, 1990. – С. 164.
5. *Алексєєв В.* Давай з тобою поговоримо про Україну і свій рід... // Досвітня зоря. – 2001. – 8 листопада. – С. 1–2; Наконечный В. А. На еврейской волне : Статті. На укр. и рус. языках / Наконечный В. А. – Луцк : Надстырьє, 2006. – С. 34–35.
6. Памятники истории и культуры Украинской ССР / Голов. ред. П. Т. Тронько. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 67; Пушкар Н. Гнідавський цукровий завод – флагман цукрової промисловості / Пушкар Н. // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцький район: історія, сучасність, перспективи. Матеріали ХХІІ обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 15-річчю Незалежності України, 40-річчю Луцького району та 50-річчю Торчинського народного історичного музею. Луцьк–Торчин, 9–10 грудня 2006 р. – Луцьк, 2007. – С. 60.
7. *Колосок Б.* Луцьк. Архітектурно-історичний нарис / Колосок Б., Метельницький Р. – К.: Будівельник, 1990. – С. 167.
8. Памятники истории и культуры Украинской ССР / Голов. ред. П. Т. Тронько. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 67.
9. *Пясецький В. Е.* Вулиці і майдани Луцька: Історико-краєзнавчий довідник / Пясецький В. Е., Мандзюк Ф. Г. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – С. 64.
10. Памятники истории и культуры Украинской ССР / Голов. ред. П. Т. Тронько. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 67.
11. Що варті слова, коли плаче мати... // Досвітня зоря. – 2002. – 28 березня (про відкриття на Меморіалі Слави пам'ятника воїнам-афганцям); Пам'ятник загиблим воїнам-афганцям у Луцьку // Урядовий кур'єр. – 2002. – 29 березня; Пам'ять людська не забуде повік...: Краєзнавчий довідник. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – С. 6–7.
12. *Онуфрійчук М.* Холмському роду нема переводу. Розповіді про депортованих українців із Холмщини, доля яких пов'язана з Волинню / Онуфрійчук М. –

- Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. – 164 с.
13. Увіковічили пам'ять ліквідаторів аварії на ЧАЕС // www.voladm.gov.ua.
14. Романюк Н. Алмазов після диктатури пролетаріату / Романюк Н. // Україна молодода. – 1992. – 17 листопада. – С. 4.
15. Волинь на зламі століть: історія краю (1989–2000 рр.) / Бортніков В. І., Денисюк В. Т., Надольський Й. Е. та ін. – Луцьк : Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – С. 355–356; Волинь туристична. Путівник (укр. та англ. мовами). Серія «Україна запрошує». – К. : Світ успіху, 2008. – С. 30.
16. Пясецький В. Е. Вулиці і майдани Луцька: Історико-краєзнавчий довідник / Пясецький В. Е., Мандзюк Ф. Г. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. – С. 100, 102.
17. Там само. – С. 34.
18. Алексеев В. Волинь вшановує борців за незалежність / Алексеев В. // Досвітня зоря. – 2001. – 23 серпня. – С. 2.
19. Алексеев В. Давай з тобою поговоримо про Україну і свій рід... / Алексеев В. // Досвітня зоря. – 2001. – 8 листопада. – С. 1–2; Пясецький В. Е. Вулиці і майдани Луцька: Історико-краєзнавчий довідник / Пясецький В. Е., Мандзюк Ф. Г. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. – С. 82.
20. Силкж А. Літописець волинських церков і приходів / Силкж А. // Волинь. – 2001. – 13 листоп.

Геннадий Бондаренко, Микола Кузьмич

Увековечивание исторических личностей и важных событий в памятниках Луцка

В статье представлены памятники города Луцка, которые определяют его лицо. Среди них есть памятники истории и культуры, выдающимся историческим личностям. Часть из них – М. Грушевскому, Т. Шевченко, А. Алмазову, Н. Теодоровичу, воинам-интернационалистам, ликвидаторам и потерпевшим на ЧАЭС и другие – появилась в последние 15 лет.

Ключевые слова: Луцк, мемориал, памятник, история, культура.

Hennady Bondarenko, Mykola Kuz'mych

Perpetuation of historical figures and important events in the monuments of Lutsk

The monuments of Lutsk, which determine its appearance, are described in the article. Monuments of prominent persons of history and culture are also among them. Part of them – namely to M. Hrushevsky, T. Shevchenko, O. Almazov, N. Teodorovych, warriors-internationalists, liquidators and victims of Chornobyl and others – appeared in the last 15 years.

Keywords: Lutsk, memorial, monument, history, culture.

